

En oversikt over premillennismens historie i Storbritannia og USA

Geir Lie er lektorutdannet med kristendomskunnskap hovedfag fra Det teologiske Menighetsfakultet i Oslo.

Premillennistisk eskjatalogi var opprinnelig en viktig hjørnestein innen pinsebevegelsens samlede 'teologi'. Førstnevnte har, naturlig nok, ikke oppstått i noe ideologisk vakuum, og jeg vil i denne artikkelen søke både en historisk og læremessig kontekstplassering av 'pentekostal premillennisme'. Her vil arven via både John Nelson Darby (plymouthbrødrene) og John Fletcher (metodismen) trekkes veksler på. Impulsene fra Storbritannia og USA gjør for øvrig at kontekstplasseringen i stor grad blir en oversikt over premillennismens *generelle* historie i de to respektive land.¹

Britisk millennisme

Apokalyptiske forventninger – og spekulasjoner – har fulgt den kristne menighet gjennom dens 2000-årige historie, og kanskje i

¹ Premillennismen innen Catholic Apostolic Church i Storbritannia, f.eks., vil ikke berøres i denne artikkelen da jeg ikke kan se at den har bidratt til pinsebevegelsens eskjatalogiforståelse.

særdeleshet i krisetider. En katalysator for *britisk* millennisme² var den franske revolusjon – innledet i 1789. Den amerikanske historikeren Ernest R. Sandeen skriver: “To live through the decade of the 1790s in itself constituted an experience in apocalypticism for many of the British. The violent uprooting of European political and

² Timothy P. Weber skriver i *Living in the Shadow of the Second Coming. American Premillennialism 1875-1982* (Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House, 1983) s. 9-10: “Since the intricacies of biblical prophecies are still mysterious to most people, it is necessary to say a brief word about Christian millennial thought in general. Broadly speaking, Christian millennialism is the belief that there will be a long period of unprecedented peace and righteousness, closely associated with the second coming of Christ. Christians can be divided into three groups, depending on whether they take the millennial reign of Christ literally and where they place Christ’s return in relation to it. Amillennialists (literally, “no-millennialists”) interpret biblical references to the millennium figuratively and contend that the millennial reign of Christ occurs in the hearts of his followers. Postmillennialists, on the other hand, believe that Christ will return after the church has established the millennium through its faithful and Spirit-empowered preaching of the gospel; while premillennialists expect Christ to return before the millennium in order to establish it by his might. Premillennialists are further divided into two subgroups on the basis of their fundamental approach to prophetic texts. Historicist premillennialists believe that the prophetic Scriptures, especially those in Daniel and Revelation, give the entire history of the church in symbolic form. Thus they look into the church’s past and present to find prophetic fulfillments and to see where they are in God’s prophetic timetable. Futurist premillennialists argue that none of the prophecies of the “last days” have been fulfilled in the history of the church, and they expect them all to come to pass within a short period just before the return of Christ. For them, all the great events prophesied in the Bible still await fulfillment.”

social institutions forced many to the conclusion that the end of the world was near.”³

En rekke eskjatologiske tidsskrift så snart dagens lys, som *Morning Watch*,⁴ *Christian Herald*,⁵ *Investigator*,⁶ *Quarterly Journal of Prophecy*,⁷ *Prophetic Herald* and *Churchman’s Witness for Christ*⁸

³ Ernest R. Sandeen, *The Roots of Fundamentalism. British and American Millenarianism 1800-1930* (Chicago og London: The University of Chicago Press, 1970) s. 5. Weber (s. 14-15) skriver: “For anyone to gain a respectful hearing for his millennial views, he had to demonstrate their correspondence with current events. This was especially true of historicist premillennialists, who believed that biblical prophecies of the “last days” provided an overview of the entire church age. Accordingly, those premillennialists were eager to show that the Pope’s exile from Rome in 1798 at the hands of French troops was an exact fulfillment of the prophecies in Daniel 7 and Revelation 13. Those passages predicted that after 1260 “days” the reign of the Beast or Antichrist would end and they would be followed shortly by the coming of the Son of Man. In typical Protestant fashion, the Beast was identified as the Roman papacy, and in typical historicist fashion, the “days” of the prophecy was converted into years. By dating the rise of the papacy at A.D. 538, premillennialists could claim by simple arithmetic that the events in 1798 were dramatic fulfillments of the prophecy. Encouraged by such success, premillennialists turned their attention to the next major event on God’s prophetic calendar – the second coming of Christ. The exile of the Pope proved its imminence, and the prophecy in Daniel 8:14 provided the year. Daniel had predicted that 2300 “days” after the “desolation of the sanctuary,” Messiah would come. Using Bishop Ussher’s chronology to date the profanation of the Jerusalem temple by Nebuchadnezzar (457 B.C.), premillennialists converted days to years and calculated Christ’s coming in about 1843.

⁴ London, 1829-33.

⁵ Dublin, 1830-35.

⁶ London, 1831-36.

⁷ 1849-?.

⁸ 1845-47.

og *Rainbow*.⁹ Det eldste av disse, *Morning Watch*, oppstod i forlengelse av en uke lang 'profetisk konferanse' lokalisert til landstedet Albury Park. Den første konferansen ble avholdt i 1826 og fortsatte i flere år framover. Like forut for den første av disse ble the Society for the Investigation of Prophecy stiftet i London. En tilsvarende forening, the Prophecy Investigation Society, ble til i 1842 og samlet interesserte til et par årlige samlinger hvor man nettopp fokuserte på eskjatalogi.

Nevnes bør også de såkalte Powerscourt-konferansene (etter Lady Theodosia Powerscourt) i Irland fra 1831 av. Sannsynligvis hadde de fleste deltakerne der en *historisk* tilnærming til Johannes Åpenbaring (preterisme) – det vil si at de tolket de fleste profetordene som allerede (historisk) oppfylte. Plymouthbrødrene, med John Nelson Darby i spissen, forfektet imidlertid en *futurisk* tilnærming, det vil si at profetiene fremdeles var å betrakte som uoppfylte (jfr. note 1).

Tilnærmingen var ikke unik for plymouthbrødrene, men hadde sin opprinnelige bakgrunn blant katolske teologer som på den måten avviste protestantiske troendes identifikasjon av pavedømmet med Antikrist ved å hevde at Antikrist ennå ikke hadde trådt fram på arenaen. Blant plymouthbrødrene var det imidlertid en splittelse på gang, idet Benjamin Newton (leder for vennegruppen i Plymouth) ikke kunne følge verken Darbys futuriske tilnærming til Åpenbaringsbokens forutsigelser eller hans oppsplitting av Jesu annet komme i to separate faser: en midlertidig bortrykkelse av de troende til himmelen og Jesu komme til jorden for å etablere

⁹ London, 1864-87. Tidsskriftet *Rainbow* er interessant i den forstand at budskapet reflekterer læremessig avhengighet av Darbys pretribulasjonale premillennisme, samtidig som de anglikanske skribentene bevisst syntes å skjule denne avhengighet. Sannsynligvis var årsaken at de ikke bifalt Darbys ekklesiologi, som igjen gav logiske føringer til den eskjatalogi både han og de selv innestod for.

tusenårsriket.¹⁰ Ifølge Darby kunne borttrykkelsen skje når som helst, all den stund den var relatert til *menighetens tidsperiode* – som etter sigende kun var som parentes i Guds historiske program å betrakte – og verken var forhåndsomtalt i Det gamle testamente eller referert til i Johannes Åpenbaring.

Endelig bør også nevnes tre ‘Second Advent’ konferanser som ble avholdt i Mildmay Park utenfor London i 1878, 1879 og 1886. Initiativtaker var William Pennefather, anglikansk prest i St. Jude’s Church. Konferansen samlet deltakere fra ulike læremessige posisjoner: George Hawkins Pember argumenterte for ‘partial rapture’ læren, H. Grattan Guinness for preteristisk premillennisme mens Frank H. White “had become an annihilationist.”¹¹ Mildmay konferansene synes å ha lagt føringer for tilsvarende konferanser i USA.

Amerikansk millennisme

I USA var de ‘vekkelseskristne’ stort sett postmillennister – det vil si at de så for seg Jesu gjenkomst i etterkant av en 1000-årig fredsperiode. William Miller, bonde fra Low Hampton, New York, var en av flere som opponerte mot denne forståelsen. Tilsynelatende uten interaksjon med andre kom han fram til en læremessig forståelse som i forbløffende grad sammenfalt med historiske premillennister i Storbritannia. I motsetning til disse tidfestet han imidlertid Jesu gjenkomst til 22. oktober 1844.

¹⁰ Weber skriver (s. 21) : “Up to the early 1830s, it seems that all futurist premillennialists had seen the rapture in conjunction with the second coming of Christ at the end of the tribulation. But dispensationalists, taking their cues from the creative teaching of John Darby, separated them. At the rapture, they said, Christ will come *for* his saints, and at the second coming, he will come *with* his saints. Between these two events will occur the tribulation, which dispensationalists equated with [...] the reign of Antichrist. In this way the church will be removed from the scene so that God can resume his prophetic countdown and his dealings with Israel.”

¹¹ Sandeen, *ibid.* s. 147.

Også i USA dukket det opp eskjatologiske tidsskrift: *Literalist*,¹² *American Millenarian and Prophetic Review*,¹³ *Theological Literary Journal*,¹⁴ *Prophetic Times*¹⁵ og *Waymarks in the Wilderness*¹⁶ var noen av disse.

I 1868 møtte en håndfull ledere, identifisert med kretsen rundt *Waymarks in the Wilderness*, til en konferanse i New York City. Tilsvarende konferanser ble avholdt i flere storbyer de neste par årene. Etter hvert startet man opp en årlig konferanse som strakte seg over 1-2 uker på sommeren. I perioden 1883-97 ble konferansen avholdt ved Niagara-on-the-Lake i Ontario, Canada, derfor navnet the Niagara Bible Conference. Viktige premissleverandører under de årlige samlingene ved Niagara var James Hall Brookes, George C. Needham og William J. Erdman.

De fleste deltakerne bifalt Darbys futuriske tilnærming til Johannes Åpenbaring og argumenterte for at Jesu gjenkomst ville inntre i

¹² Philadelphia, 1840.

¹³ New York City, 1842-44.

¹⁴ 1848-?.

¹⁵ 1863-81.

¹⁶ 1854-57, 64-72.

forkant av tusenårsriket (premillennisme).¹⁷ Mange hadde imidlertid ikke noe forhold til tidshusholdningslæren som sådan, Darbys ekklesiologiske læreposisjon som gav føringer for den eskjatologi de hadde hentet fra ham.

Konferansene appellerte først og fremst til presbyterianere og baptister.¹⁸ Velkjent blant disse var blant annet Arthur Tappan Pierson (1837-1911), opprinnelig presbyterianerprest , men etter

¹⁷ “The key to understanding the whole dispensational system is a very ingenious and complex interpretation of a prophecy in Daniel 9 concerning “seventy weeks”. The seventy weeks (or seventy “sevens”) is interpreted as meaning four hundred ninety years. Four hundred eighty-three of these years (seven weeks and sixty-two weeks) are thought to refer precisely to the period from the rebuilding of Jerusalem recorded in Ezra and Nehemiah to the time of Christ. The startling and ingenious aspect of the interpretation is that it posits that these first sixty-nine weeks were not immediately followed by the seventieth. Rather, it suggests that the entire church age (not clearly indicated in the Old Testament prophecies) intervenes between the sixty-ninth and seventieth week. This leaves a host of prophecies to be fulfilled in this last brief seven-year time, which is the final period before Christ sets up the millennial kingdom. These events, as elaborated in Daniel and Revelation, will include the appearance of the “anti-Christ” or “false prophet,” who will likely be an ecclesiastical tyrant backed by the united apostate churches, the corresponding emergence of a political leader, known in Revelation as “the Beast,” who will reunite ten nations that have grown out of the Roman Empire (the ten toes in the vision of Nebuchadnezzar in Daniel 2) forming a new Roman Empire (“Babylon” in Revelation); the return of the Jews in unbelief to Palestine; the conversion of some of the Jews; their intense persecution, especially by the great world leaders, during the final three and one half years of “great tribulation;” the personal return of Christ with all the saints forming an army that will engage and defeat the combined forces of the Gentile world powers, the Beast, and the false prophet, at a place in the Near East known as Armageddon.” George M. Marsden, *Fundamentalism and American Culture. The Shaping of Twentieth Century Evangelicalism 1870-1925* (Oxford: Oxford University Press, 1982) s. 52.

¹⁸ Marsden, *ibid.* s. 46.

hvert “in fact, if not in name, a Baptist.”¹⁹ Tilsvarende kjent, A.J. Gordon (1836-95), pastor i Clarendon Street Baptist Church i Boston fra 1869 fram til sin død, fungerte som bindeledd mellom profetkonferansene og hellighetsbevegelsen. I sitt tidsskrift *Watchword*²⁰ sørget han for at begge bevegelsers anliggende ble behørig profilert. Bemerkelsesverdig er det kanskje at Gordon, i motsetning til de fleste premillennistene, etter hvert gikk fra futurisk til historisk premillennisme – selv om han, ironisk nok, fastholdt den første posisjons bifall av læren om de troendes midlertidige bortrykkelse.²¹

Niagara-konferansene fungerte etter hvert som katalysator for tilsvarende profetkonferanser rundt omkring. I tillegg ble millennismen profilert gjennom D.L. Moodys sommerkonferanser i Northfield, Massachussetts. Ikke slik å forstå at disse konferansene *eksklusivt* var forbeholdt millennistene. Sandeen skriver:

¹⁹ Sandeen, *ibid.* s. 144.

²⁰ Boston, 1878-97.

²¹ “Pre-millennarians again, are divided into two schools, the Futurist and the Historical: the former of whom hold that Antichrist is yet to appear, and that the larger part of the Apocalypse remains to be fulfilled; while the latter maintains, with the reformers and the expositors of the early post-Reformation era, that Antichrist has already come in the bloody and blasphemous system of the papacy, and that the Apocalypse has been continually fulfilling from our Lord’s ascension to the present time. If we turn away from the Futurist interpretation – in which we were ‘nourished and brought up’ so far as our prophetic studies are concerned – and express our firm adherence to the Historical, it is because we believe that the latter is more scriptural.” (Adoniram Judson Gordon, *Ecce Venit. Behold He Cometh.* [New York, Chicago og Toronto: Fleming H. Revell Company, 1889] s. vi.)

From 1880 until his death Moody brought speakers to Northfield, Massachusetts, for summer conference sessions that attracted men of all persuasions and changed the character of American Protestantism. As a result of Moody's efforts a new kind of pietistic holiness was brought from England [i.e., Keswick teachings] to this continent, the Bible institute movement began to gather momentum, and the missionary program of the evangelicals reached its crest in the Student Volunteer Movement. With Moody as ally and convert, and with the Northfield conference as a sounding board for their views, the millenarians had an unparalleled opportunity to impress their own view of this world and the next upon evangelical Christianity.²²

Millennismens innflytelse over Northfield-konferansene var imidlertid ikke en enveis innflytelse. Da den britiske Keswick-forkynneren F.B. Meyer ble invitert i 1891, protesterte 'millennistene' høylydt før han kom. De fleste av dem stod i en kalvinsk kristendomstradisjon og forvekslet Keswickforkynnelsen med det hellighetsbudskap som ble forkynt innen den metodistiske fløy av amerikansk hellighetsbevegelse.²³ Da de oppdaget at Keswickforkynnerne ikke innestod for den såkalte 'entire sanctification-læren' (at Gud fjerner den troendes iboende syndenatur gjennom en spesifikk hellighetserfaring), og at de endog bifalt deres egen premillennisme, ble heller ikke Keswickforkynnersnes hellighetslære (at den troende kunne holde sin iboende syndenatur i sjakk) aldeles uspiselig.

Delvis influert av Moody ble premillennistene grepet av ideen om bibelskoler for å utdanne gudfryktige menighetsledere. Disse ville ikke besmitte menigheten med 'liberal' teologi tilsvarende universitetene hadde gjort, ble det hevdet. A.B. Simpson etablerte Nyack Missionary College i 1882 mens Moody Bible Institute ble offisielt åpnet i 1889. A.J. Gordon åpnet samme året Boston

²² Sandeen, *ibid.* s. 172-173.

²³ For en sammenligning av de to fraksjonene innen hellighetsbevegelsen, se Geir Lie, "Hellighetsbevegelsen i USA og Storbritannia – et historisk riss." *Refleks* 2-1 (2003) s. 3-20.

Missionary Training School.²⁴ Og på Vestkysten etablerte Thomas C. Horton The Bible Institute of Los Angeles (BIOLA) i 1907.

Fundamentalister og evangelikale

Rundt 1920 ble motstanden mot de 'liberale' i enkelte kretser utpreget militant. Delvis skyldtes dette en skarpere tone fra teologisk sett 'liberalt' hold, og delvis trusselen fra naturvitenskapen. Ikke minst fungerte 1. verdenskrig som katalysator for en skarpere brodd mellom i bibelsyn 'liberale' troende og 'konservative' premillennister, idet flere teologer ved University of Chicago anklaget premillennistene for manglende nasjonalpatriotisme ved å unnlate å støtte USAs krigsinnsats fra og med april 1917. Shirley Jackson Case, professor i kirkehistorie ved University of Chicago, hevdet endog at premillennistenes numeriske fremgang skyldtes finansiell støtte fra nazi-Tyskland:

“Two-thousand dollars a week is being spent to spread the doctrine,” he told reporters. “Where the money comes from is unknown, but there is a strong suspicion that it emanates from German sources. In my belief the fund would be a profitable field for governmental investigation.”²⁵

Det 'konservative' tidsskriftet *The King's Business* hadde følgende gjensvar: “While the charge that the money for premillennial propaganda ‘emanates from German sources’ is ridiculous, the charge that the destructive criticism that rules in Chicago University ‘emanates from German sources’ is undeniable.”²⁶ På samme måte som de 'liberale' anklaget premillennistene for, iallfall indirekte sett, å utgjøre en trussel for demokrati og nasjonal sikkerhet, hevdet premillennistene, på den annen side, at de 'liberale' var iferd med å rasere det kristne fundamentet som det amerikanske samfunnet var tuftet på:

²⁴ Ved Gordons død endret skolen navn til Gordon Divinity School. Skolen ble siden splittet i henholdsvis Gordon College og Gordon-Conwell Theological Seminary.

²⁵ Marsden, *ibid.* s. 147.

²⁶ Marsden, *ibid.* s. 148.

“Loud are the cries against German Kultur [...] Let this now be identified with Evolution, and the truth begins to be told.” The truth, [premillennialist Howard W. Kellogg stressed in an address given at the Bible Institute of Los Angeles,] was that this philosophy was responsible for “a monster plotting world domination, the wreck of civilization and the destruction of Christianity itself.”²⁷

Med William B. Riley i spissen tok ideen om en World’s Christian Fundamentals Association form. Den nyetablerte sammenslutningen inviterte til sin første konferanse i mai 1919 og samlet om lag 6000 deltakere. Fram til om lag 1925 opplevde man en bred oppslutning blant ‘konservative’ troende mot læremessig forfall innen først og fremst Northern Baptist Convention og (Northern) Presbyterian Church in the U.S.A. Det er denne form for militant ‘konservatisme’, iallfall siden 1950-årene, som er blitt identifisert som ‘fundamentalisme’. Marsden skriver:

Fundamentalism was a loose interdenominational coalition of “aggressive conservatives – conservatives who feel that it is their duty to contend for the faith.” This definition embraced the main concerns of the [dispensationalist] premillennialists, conservative Baptists, Presbyterian traditionalists, and the scattered militants in other denominations, who were beginning to develop a sense of common identity.²⁸

En periode syntes de ‘konservative’ å ha overtaket. Endog den profane presse hevdet at ‘fundamentalistene’ hadde logikken på sin side når de oppfordret de ‘liberale’ om å tre ut av sine respektive trossamfunn. Marsden oppsummerer på vegne av pressen: “The fundamentalists [...] were not denying the rights of the modernists to think as they pleased. They were only claiming that if the modernists wanted to think thoughts which contradicted the creeds that denominations had always affirmed, then it would be only gentlemanly to withdraw and found denominations on some other basis.”²⁹

At det likevel skulle bli de ‘liberale’ som presset de mest militante ‘fundamentalistene’ ut, skyldes mer enn én årsaksfaktor. Blant annet

²⁷ Marsden, *ibid.* s. 148-149.

²⁸ Marsden, *ibid.* s. 169.

²⁹ Marsden, *ibid.* s. 175.

lyktes de 'liberale' i sin fremstilling av konflikten som i mindre grad en teologisk uenighet enn et resultat av sosio-kulturelle forskjeller. 'Fundamentalistene' var etter sigende enkle mennesker som motsatte seg nødvendige kulturelle samfunnsendringer. En tilsynelatende bekreftelse på fremstillingens berettigelse fikk man gjennom rettsaken mot biologilærer John Scopes i Dayton, Tennessee i 1925. Scopes hadde nemlig undervist elevene i utviklingslæren – stikk i strid med Tennessees nylig lovfestede forbud mot å presentere Darwins evolusjonslære i den offentlige skolen. Selv om dommen gikk i Scopes disfavør, fikk han *opinionens* støtte mens 'fundamentalistisk' kristendom ble identifisert med "rural backwardness".³⁰

'Fundamentalismens' mest aggressive støttespillere dannet etter 1925 små separatistgrupper og/eller –samfunn. De profilerte seg gjennom radiosendinger, skriftlige publikasjoner, bibelskoler, ja, endog ved å starte universitet (f.eks. Dallas Theological Seminary, Wheaton College og Bob Jones University).

Mindre militante tilhengere forble (delvis) trofaste innenfor sine respektive trossamfunn, idet de "saw themselves as standing in the tradition of Dwight L. Moody, Charles Finney, Jonathan Edwards, and George Whitefield, representing the long-standing transdenominational center of the American evangelical tradition."³¹ I 1942 ble National Association of Evangelicals (NAE) etablert som et løselig forbund av konservative trossamfunn og enkeltpersoner som ivret for evangelisering.

NAE favnet til å begynne med både militante og mindre-militante 'fundamentalister'. En tilsvarende sammenslutning, men eksklusivt åpen for de militante, ble initiert av Carl McIntire i 1941, American Council of Christian Churches (ACCC). Ulike forsøk på å forene de to sammenslutningene førte ikke fram. Dette skyldtes ikke minst ulik

³⁰ Marsden, *ibid.* s. 187. Dette til tross for at fundamentalismen i reell forstand hadde hatt sin styrke i byene i nord og på Østkysten.

³¹ George M. Marsden, *Understanding Fundamentalism and Evangelicalism* (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1991) s. 64.

strategi i forhold til de historiske trossamfunn – mange av de moderate ‘fundamentalistene’ hadde nemlig oppgitt forrige generasjons dispensasjonalisme med dertil tilhørende negative innstilling til de historiske trossamfunn selv om de fortsatt kunne være futuriske premillennister. Også ulikt syn på forholdet til de amerikanske pinesamfunn var utslagsgivende. I april 1944 publiserte McIntire en rekke kritiske artikler i sitt eget tidsskrift *Christian Beacon*. C.M. Robeck skriver:

“Tongues,” his paper claimed, “is one of the great signs of the apostasy.” The real gift of tongues had long since ceased to exist. McIntire announced his willingness to merge the ACCC into the NAE if the NAE would, among other things, “get rid of the ... tongues groups.”³²

De moderate ‘fundamentalistene’ etablerte Fuller Theological Seminary i 1947. I 1950-årene ble ‘fundamentalisme’ så å si eksklusivt anvendt om tilhengere av separatistgrupper, mens de moderate (som søkte dialog utenfor egen krets) ble identifisert som ‘evangelikale’ troende. Et viktig talerør for de sistnevnte ble tidsskriftet *Christianity Today*, opprinnelig redigert av Dr. Carl F.H. Henry. Både ‘fundamentalistene’ og de ‘evangelikale’ har i

³² Cecil M. Robeck, “National Association of Evangelicals.” *The New International Dictionary of Pentecostal and Charismatic Movements*; editor Stanley M. Burgess and Eduard M. van der Maas, associate editor (Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House, 2002) s. 923. Pinsevenner har ofte identifisert tidshusholdingslæren (dispensasjonalismen; som forøvrig mange fundamentalister, ikke minst de militante, bifalt) som sådan som på kollisjonskurs med pinsebevegelsens gjenopprettelseslære (av nådegavene jfr. 1 Kor 12 og Ef 4,11). Den amerikanske pinsehistorikeren Vinson Synan skriver feilaktig: “The fundamentalists had also been swayed by a relatively new biblical hermeneutic known as “Scofieldian dispensationalism,” which viewed the Pentecostalist practices of glossolalia and divine healing as signs heralding the “dispensation of Grace,” destined to cease with the apostles of the New Testament. This “cessationist” theology was most fully developed by Benjamin Warfield. In his 1918 volume, *Counterfeit Miracles*, Warfield asserted that not a single miracle had occurred since the death of the last apostle. The Pentecostals were therefore in grave error and beyond the pale of orthodox fundamentalism.” (Vinson Synan, *The Holiness-Pentecostal Tradition. Charismatic Movements in the Twentieth Century* [Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1997] s. 209.) Synan tar feil både i sin presentasjon av Scofield og fundamentalismens læreposisjon. Scofields tidshusholdningslære berører ikke “the Pentecostalist practices of glossolalia and divine healing.” Og fundamentalistene avskrev ikke berettigelsen av tungetale og troshelbredelse p.g.a. tidshusholdningslæren som sådan (som de fleste av dem innestod for), men fordi de stod i en kalvinistisk “cessationist” tradisjon. Det samme gjorde Warfield, som forøvrig ikke var dispensasjonalist.

overveiende grad videreført den premillennistiske arven. Det samme gjelder for pinsebevegelsen og dens forløper, 1800-tallets hellighetsbevegelse.

Amerikanske pinsevenners premillennisme

Det kan være nærliggende, som mange historikere har gjort, ensidig å forankre den opprinnelige pinsebevegelses premillennisme i Darbys eskjatalogi. Den amerikanske forskeren Donald W. Dayton hevder imidlertid at “the emergence of Pentecostal eschatology [was] a parallel development (or occasionally an antecedent) to the rise of dispensationalism, though, of course, we shall see common dynamics and a great deal of intermingling.”³³ Ett læremessig tilknytningspunkt til pinsebevegelsens eskjatalogi var puritanismens triumforienterte framtidsvyer for ‘endetidsmenigheten’ (puritanerne var like fullt postmillennister). Et annet tilknytningspunkt var John Wesleys samtidige metodistkollega John Fletchers inndeling av frelseshistorien i Faderens, Sønnens og Åndens tidshusholdning og hvor vi siden pinsedag befinner oss i Åndens tidshusholdning. Pinsebevegelsens umiddelbare forløper i USA, 1800-tallets hellighetsbevegelse (hvor de fleste av tilhengerne var metodister), innestod i utgangspunktet for en postmillennistisk eskjatalogi. Den *ikke*-metodistiske fløy av hellighetsbevegelsen tok imidlertid tidlig et oppgjør med postmillennismen. Dette skjedde blant annet gjennom kontakt og interaksjon med Darby-inspirerte premillennister med forankring i de ulike profetkonferansene som allerede er omtalt. Den metodistiske fløy av hellighetsbevegelsen stilte seg derfor en tid polemiserende til den ikke-metodistiske fløy. Når de endelig lot seg overbevise, var det gjerne i forlengelse av studiet av Fletcher. Selv hadde han, i motsetning til Wesley, vektlagt muligheten for en umiddelbar hellighetserfaring (‘dåp i Den Hellige Ånd’) som ideelt sett burde skje så raskt som overhodet mulig etter at man var blitt en troende. Hellighetserfaringen var ifølge Fletcher et suverent verk av Den Hellige Ånd. Wesley, derimot, anså i større grad enn Fletcher helliggjørelse som en gradvis prosess hvor menneskets delaktighet

³³ Donald W. Dayton, *Theological Roots of Pentecostalism* (Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers, 1991) s. 147.

var avgjørende. Muligens var det slik at de *første* metodistene i USA var mer preget av Wesley enn av Fletcher.³⁴ I så måte er det kanskje riktig, som Dayton hevder, at man opplevde postmillennistisk eskjatalogi som en logisk forlengelse av Wesleys hellighetslære. Dayton skriver:

Just as postmillennialism may be seen as the social correlate of the doctrine of entire sanctification [according to Wesley's understanding] – both emphasizing the role of human agency and the process of gradual transformation culminating in a level of the vanquishment of sin and evil within history – so may premillennialism be seen as the social correlate of the doctrine of the baptism in the Holy Spirit [according to Fletcher's understanding] – both emphasizing an instantaneous event of transformation, the divine agency, and a human response of “tarry and wait” for the “blessing” or the “blessed hope.”³⁵

Nå hadde Fletchers hellighetslære større innflytelse enn Wesleys innen den metodistiske fløy av amerikansk hellighetsbevegelse (selv om de færreste var seg bevisst noen spenning mellom de to). Når overgangen fra postmillennisme til premillennisme likevel tok en viss tid, skyldes dette sannsynligvis at eskjatalogien til å begynne med ble lite fremhevet og de logiske tilknytningspunktene mellom denne og hellighetslæren knapt ble reflektert over. Egen refleksjon ble først og fremst aktualisert gjennom interaksjon med den ikke-metodistiske fløy innen hellighetsbevegelsen. Men når refleksjonen rundt eskjatalogi først *var* aktualisert, ble fokuset på de ‘siste tider’ særdeles viktig blant mange.

Den opprinnelige *pinsebevegelse*, med utgangspunkt i den metodistiske fløy av hellighetsbevegelsen, var derfor opprinnelig en eskjatalogisk, ja, millennialistisk bevegelse hvor Jesu snarlige gjenkomst var det som opptok tilhengerne. Man mente at Jesu gjenkomst ville skje umiddelbart etter at evangeliet var forkynt for

³⁴ På et *senere* tidspunkt var det utvilsomt riktig, som Tore Meistad har hevdet, at “while in the USA Wesley was read in [the] light of Fletcher, in Great Britain Fletcher was read in [the] light of Wesley.” (Tore Meistad, *Methodism as a carrier of the holiness tradition in Norway* [Alta: ALH-forskning, 1994:2] s. 28.)

³⁵ Dayton, *ibid.*, s. 165.

alle folkeslag på jorden. Om evangelisasjon- og misjonstrangen utvilsomt delvis var motivert av nød for 'sjelene', synes den viktigste beveggrunnen å ha vært selve fremskyndelsen av Jesu gjenkomst for sin egen del.

Evangelisasjon- og misjonstrang til tross, man var først og fremst kalt til å vekke kristenfolket, Guds sovende menighet. Alliert med bryllupsmotiver fra både Johannes Åpenbaring og Matteusevangeliet forkynte man at pinsebevegelsen ('Bruden') holdt på å gjøre seg istand til Jesu bryllupsfest i himmelen og at den sovende menighet måtte våkne opp av likegyldighetssøvnen. Kristu 'brud' bestod nemlig ene og alene av tungetalende pinsevenner. Ved Jesu komme ville disse midlertidig bortrykkes til himmelen. Tungetalen ble til å begynne med forstått som et reelt jordisk språk som skulle erstatte nitidige språkstudier. Herigjennom ville misjonsoppdraget effektiviseres, idet Gud angivelig stadfestet budskapet om Jesu snarlige gjenkomst på deres eget språk. Når alle hadde hørt budskapet, uavhengig av hvorvidt de tok imot eller ei, ville Jesus komme for å hente 'Bruden'.³⁶

Både pinsevennenes og såkalt 'ikke-pentekostal' premillennisme var i utgangspunktet læremessige minoritetsposisjoner. Timothy Weber har dog påvist solid fremgang fra og med 1920 årene av:

By 1920 premillennialist revivalists could afford to press their doctrine, while before then they had been careful to remember premillennialism's distinct minority status within the evangelical mainstream.³⁷

Om pinsevennene var premillennister, var det likevel ikke før etter 1. verdenskrig var omme at de tilkjennegav en *pretribulasjonal* versjon av denne. Gerald T. Sheppard skriver:

³⁶ Geir Lie, "Apostler og aposteltjeneste i internasjonal pinsekristendom." *Refleks* 1-1 (2002) s. 5.

³⁷ Weber, *ibid.* s. 52.

Certainly, Pentecostals, who look to Azusa Street as their galvanizing moment in history, do not find that all of the leading figures taught pre-tribulation rapture. For Pentecostals the emphasis on eschatology belonged more naturally to the sense of a final glorious revelation and outpouring of the Spirit in the last days, than, as with fundamentalists, to the dark prospect of impending destruction for those not suddenly taken out of this world.³⁸

Først i 1920-årene, og videre utover, hevder Sheppard, ble pinsevennenes pretribulasjonale premillennisme befestet. Sheppard hevder videre, med rette, at pinsevennenes pretribulasjonalisme i store trekk ble adoptert fra 'fundamentalismens' premillennisme og hvor man ikke anerkjente lærens logiske forankring i en forutgående dispensasjonalistisk ekklesiologi.

Thomas D. Ice skriver:

Early Pentecostalism was born out of a motivation and vision for restoring to the church apostolic power lost over the years. Now she was to experience her latter-day glory and victory by going out in a blaze of glory and success. On the other hand, dispensationalism was born in England in the early 1800s bemoaning the latter-day apostasy and ruin of the church. Nevertheless, within Pentecostalism, these two divergent views were merged.³⁹

Pinsevennene var dog neppe klar over at gjenoppbyggelsesmotivet (Latter Rain perspektivet) ikke var forenlig med tidshusholdningslærens pessimistiske ekklesiologi. Ice hevder videre:

Many baby-boomers within Pentecostal and Charismatic churches grew up with dispensationalism and the pre-trib rapture as part of their doctrinal framework. Thus, it would not occur to them that dispensationalism was not organic to their particular brands of restoration theology.

I tillegg til at jeg bestrider berettigelsen av å kalle pinsevennenes eskjatologi for 'dispensationalism' bare fordi de inndeler frelseshistorien i ulike tidsepoker, må jeg delvis reservere meg i

³⁸ Gerald T. Sheppard, "Pentecostals and the Hermeneutics of Dispensationalism: The Anatomy of an Uneasy Relationship." *Pneuma* (Fall 1984) s. 9.

³⁹ Thomas D. Ice, "The Calvinistic Heritage of Dispensationalism," www.pre-trib.org/article-view.php?id=22.

forhold til Ice, som fortsetter: “Either the church age is going to end with perfection and revival or it will decline into apostasy, preparing the way for the church to become the harlot of Revelation during the tribulation.” Som jeg har forsøkt å påvise, var pinsebevegelsens *opprinnelige* premillennisme (som helt og holdent ble overtatt fra hellighetsbevegelsen) ikke ensidig inspirert av Darby (indirekte selvfølgelig), men i stor grad utledet gjennom lesning av Fletcher. Jeg kan ikke se at arven fra Fletcher (i motsetning til arven fra Darby) forårsaker noen logisk konflikt med pinsebevegelsens øvrige læreanliggende. Pinsebevegelsens *videreutvikling* av premillennismen (pretribulasjonalisme) har imidlertid tatt farge fra ‘fundamentalismen’, og jeg kan derfor slutte meg til Ice sitt avslutningsresonnement:

It is not surprising to see within the broader Pentecostal/Charismatic movement, since the mid 1980s, a clear trend toward reviving Latter Rain theology and a growing realization that it is in logical conflict with their core doctrine. Many, who grew up on Dispensational ideas and the pre-trib rapture, are dumping these views as the leaven of Latter Rain theology returns to prominence within Pentecostal/Charismatic circles.

Det faller utenfor min interesse å spekulere i hvorvidt trenden fra 1980-årene med fascinasjon for postmillennistisk eskjatalogi vil fortsette, eller om majoriteten av USAs pinsevenner og karismatikere fortsatt vil hegne om sin pretribulasjonale premillennisme uten å ta hensyn til at læren synes problematisk å fastholde sammen med idylliseringen av ‘endetidsmenigheten’. Trenden er uansett ikke eksklusivt rasjonelt begrunnet all den stund *ikke-pretribulasjonalistisk* premillennisme er mindre problematisk å fastholde sammen med idylliseringen av den samme ‘endetidsmenigheten’.